

Valoarea eufemistică a unor structuri fixe cu nume proprii

Ioana PETROVAN (DAVID)

Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca / Centrul Universitar Nord Baia Mare

ioanadavid75@yahoo.com

Abstract: Thorough study of fixed structures with proper names from a semantic perspective could help us understand the way people relate to different situations in their lives and how they influence, by language, the other participants of communication. They have at their disposal / have access to several styles of speech (standard, literary, colloquial, traditional etc.). In certain contexts, speakers could add a touch of euphemism, since phraseological units – including those that denote unpleasant aspects of human existence – as complex linguistic units, have penetrated into all areas of activity, reflecting certain attitudes. Taboo represents the main source of euphemistic expression.

Keywords: *euphemism, phraseological unit, proper name, taboo.*

Preliminarii

Discursul eufemistic oferă indicii valoroase asupra felului în care oamenii aparținând diferitelor comunități s-au raportat la anumite aspecte ale realității, asupra manierei în care au interacționat în diverse situații de viață și asupra modalităților prin care au transpus toate acestea în limbaj. În cadrul acestui tip de discurs, un loc aparte îl ocupă structurile fixe cu nume proprii. Dorința și intenția vorbitorilor de a-și adapta limbajul în funcție de împrejurările și condițiile în care se produce interacțiunea lingvistică –, dar, mai cu seamă, la cele care semnaleză aspecte dezagreabile ale vieții – a favorizat apariția unor combinații stabile de cuvinte extrem de sugestive/expresive, prin care efectul negativ asupra celor din jur poate fi atenuat, chiar anulat. Preocuparea participanților la comunicare nu este aceea de a prezenta realitatea altfel, ci de a exploata adecvat mijloacele lingvistice pentru a transmite concepții/idei/părerii într-o manieră care să nu-i influențeze în sens negativ pe ceilalți și prin care să nu fie deteriorat conținutul semantic al mesajului.

Materialul care stă la baza studiului este reprezentat de un număr de aproximativ optzeci de frazeologisme care conțin reperi onomastice, extrase din mai multe dicționare de expresii și locuțiuni. Ca surse complementare am avut în vedere și câteva dicționare de proverbe și zicători, aceste creații constituind un adevărat tezaur cultural și spiritual al societății românești.

Eufemia, ca tehnică discursivă, se subsumează limbajului metaforic, astfel că, în acest articol, urmărim factorii care stau la baza constituirii eufemismelor frazeologice și efectele pe care utilizarea structurilor fixe cu nume proprii, create pentru a releva aspecte mai puțin plăcute din realitatea cotidiană, le are asupra oamenilor.

1. Preambul teoretic

În relațiile interumane, vorbitorii adoptă tehnici diferite pentru elaborarea și transmiterea unor idei/mesaje, astfel încât acestea să fie înțelese/decodificate în mod corect de ceilalți participanți la comunicare. În alegerea strategiilor de construire a vorbirii, emițătorul este obligat să respecte o serie de condiții de eficientizare a interacțiunii lingvistice: claritatea și concizia conținutului, corectitudinea și acuratețea exprimării, empatia¹ și respectul pentru destinatar, sinceritatea etc., întrucât „orice derogare (ignorare voită sau nu) de la cerința ca emițătorul să țină seama de cunoștințele (contextul implicit) pe care le are sau nu receptorul înseamnă o deteriorare a comunicării, are loc o malversație a comunicării, chiar o măsurare a actului normal, leal de comunicare”. [Salma-Cazacu, 2000: 79]

În ceea ce privește empatia și respectul, acestea se manifestă prin dorința și abilitatea locutorului de a intuit/a înțelege poziția, situația și atitudinea interlocutorului. Utilizarea eufemismelor în realizarea activității discursive, credem că poate fi considerată o formă de empatie/respect față de conlocutori. Definit drept „cuvânt sau expresie care, în vorbire sau în scris, înlocuiește un cuvânt sau o expresie neplăcută, jignitoare, necuviincioasă sau obscenă, respectând paralelismul de sens” [DEX, 2016: 396], eufemismul este „un procedeu lexical care are menirea să protejeze sensibilitatea receptorului” [Chira, 2016: 27], prin substituirea unor cuvinte sau expresii vulgare/tabuistice cu lexeme sau îmbinări lexicale stabile, opuse vexării receptorului. Pornind de la acest considerent, putem afirma că, în planul comunicării orale, eufemismele fac parte din categoria actelor verbale/comunicative expresive care implică activarea politetii pozitive ce are ca efect atât cultivarea unei imagini favorabile a locutorului, cât, mai ales, protejarea imaginii destinatarului:

Actele expresive care comportă conotații favorabile sub aspectul conținutului propozițional și al intenției ilocuționare implică strategiile politetii pozitive, centrată asupra valorizării imaginii alocutorului. [Zvirind, 2012: 341; Felecan, 2013]

În categoria structurilor fixe cu nume proprii există numeroase „eufemisme polilexicale”², prin intermediul cărora vorbitorii desemnează indirect și în mod particular anumite fapte/lucruri/diverși referenți, fără a știrbi conținutul semantic al exprimării. În încercarea de a realiza o încadrare lingvistică a afirmațiilor unor politicieni români, Dumistrăcel consideră că, deși exprimarea eufemistică, „adică înlocuirea unui cuvânt sau expresii neplăcute, jignitoare, necuviincioase sau obscene prin cuvinte sau expresii ce au în vedere un paralelism de sens” [Dumistrăcel, 2006: 245], este uzitată destul de des, în declarațiile publice aceasta ar trebui evitată „firește, mai bine lipsă de atâta... pudoare!” [Dumistrăcel, 2006: 245].

Majoritatea lingviștilor [Oyetade, 1994; Fernández, 2007; Gameda, 2014] consideră că eufemismele au apărut ca reacții lingvistice la tabuurile³ sociale.

¹ Definită drept „(Fil) Formă de cunoaștere a altuia, în special a eului social sau a ceva, apropiată de intuiție; interpretare a eului altora după propriul nostru eu. ♦ Transpunerea noastră simpatetică în obiectele exterioare. V. **intropatie**. [< fr. *empathie*] [DEX online], empatia apare, în general, atunci când se petrec evenimente dureroase / tragice (boală, moarte etc.) într-o comunitate.

² Din perspectivă structurală, eufemismele pot fi clasificate în monolexicale, „redate printr-o singură unitate lexicală” [Chira, 2016: 42], și polilexicale, „redate prin mai multe unități lexicale” [Chira, 2016: 42], ultimele constituindu-se ca tot unitar atât din punct de vedere structural, cât și semantic sau funcțional-gramatical.

³ Tabuul este considerat „o poruncă a conștiinței morale, iar violarea sa generează un înspăimântător sentiment de culpabilitate, tot atât de firesc pe cât de necunoscută este originea sa” [Freud, 1991: 34], fiind, totodată, „cel mai vechi cod legislativ nescris, a cărui nerespectare duce la sancțiuni sociale” [Freud, 1991: 85]. Vezi și Wardhaug [2000], Allan și Burridge [2006].

2. Tabuul – bază a constituirii eufemismelor frazeologice

În interiorul comunităților umane, în plan social și cultural, tabuurile devin elemente generatoare ale unor sisteme comune de norme și sentimente, în care funcționează reguli precise de comportament – de care vorbitorii țin seama în interacțiunea cu ceilalți. Pe baza tabuurilor sociale și culturale s-a fundamentat clasa tabuurilor lingvistice sub forma unor interdicții verbale, care au menirea de a proteja interacțiunii de pericole sau de persoanele care, prin diverse acțiuni, destabilizează echilibrul comunității⁴.

În acord cu opinia lui Ullmann [1962], identificăm, în plan lingvistic, trei categorii de tabuuri care stau la baza producerii eufemiei: tabuul provocat de frică, tabuul generat de tact și tabuul decenței.

2.1. Tabuul provocat de frică

Oamenii au crezut mereu/încă mai cred în puterea cuvintelor de a le influența existența. În viziunea unora, pronunțarea numelor anumitor entități/ființe supranaturale (Dumnezeu, dracul, zeii, ielele etc.) poate aduce nenorociri, atrage blesteme, stârnește mânia lor, prin urmare, „o realitate înspăimântătoare este numită prin eufemism pentru a i se diminua forța malefică (situații prezente mai ales în textele ce reflectă o psihologie primitivă). Acestea sunt în special eufemisme onomastice” [Mărânduc, 2010: 60-61; Chira, 2016: 95-96].

Îmbinarea stabilă de cuvinte „Bată-te Sfântul, să te bată!” este un eufemism prin care se atenuează duritatea blestemului „Bată-te Dumnezeu!” în sensul că, deși prin substantivul „Sfântul” se face referire tot la Dumnezeu, puterea unui sfânt este mai mică decât cea a *Creatorului lumii*, prin urmare, efectul maledicției este diminuat. În această categorie pot fi incluse și construcțiile frazeologice „a-l purta Aghiuță” (a-l pune dracul să facă rele; a face năzbâtii), „a vedea pe Bâcu” (a vedea pe dracu; a o păți), „oastea lui Belzebut” (oastea dracilor; grup de infractori/criminali) ș. a. Corespondenții eufemistici ai lui *Dumnezeu* sunt *Atotputernicul*, *Atotvăzătorul*, *Creatorul cerului și al pământului*, *Creatorul lumii*, *Domnul*, *Judecătorul Suprem*, *Tatăl Ceresc*, în timp ce, pentru *Isus*, vorbitorii utilizează sintagmele: *Alfa și Omega*, *Fiul Domnului*, *Fiul lui Dumnezeu*, *Mântuitorul cerului și al pământului*, *Mielul lui Dumnezeu*, *Lumina cerului* etc. Denumirile ființelor cu puteri malefice sunt camuflate, în discursul vorbitorilor, sub forma unor lexeme sau construcții lexicale de tipul: *Aghiuță*, *Anticristul*, *Ducă-se pe pustii*⁵, *Lucifer*, *Michiduță*, *Necuratul*, *Nichipercea*, *Prințul Întunerului*, *Sărsăilă*, *Scaraoțchi*, *Ucigă-l crucea/toaca/tămăia* etc. pentru *drac*⁶, iar pentru îmbunarea ielelor au fost create eufemismele *Fetele câmpului*, *Fetele lui Iuda*, *Fetele lui Șandru*, *Fetele Vântului*, *Frumușelele*, *Sfintele Mari*, *Vântoasele*.

⁴ Conform teoriei lui Wardhaugh [2000: 234] „taboo is one way in which a society expresses its disapproval of certain kinds of behavior believed to be harmful to its members, either for supernatural reasons or because such behavior is held to violate a moral code”: „Tabuul este modalitatea în care societatea își exprimă dezacordul în privința anumitor tipuri de comportament, considerat a fi dăunător comunității, fie din motive supranaturale, fie din cauza încălcării codului moral”, (trad. n).

⁵ Ilinca explică semnificația unității frazeologice cu valoare eufemistică „a suferi de Ducă-se pe pustii” [2016: 77], fiind de părere că aceasta a fost utilizată de vorbitori în trecut pentru se referi la boala cunoscută astăzi sub denumirea de epilepsie. Încă din antichitate, din cauza manifestărilor pe care persoanele suferinde de această afecțiune le aveau (se aruncau la pământ, dădeau ochii peste cap sau făceau spume la gură), oamenii spuneau despre bolnavii respectivi că „a intrat dracul în ei/sunt îndrăciți”.

⁶ Aspectele eufemizării termenului *drac*, sunt prezentate în numeroase studii și articole, unii autori ajungând la concluzia că „atâta timp cât va exista *interdicția de limbaj* sau teama de a numi ceea ce vrem să numim, va exista și tendința de eufemizare a unor cuvinte și expresii” [Ivanov, 2014: 92].

2.2. Tabuul condiționat de tact

Categoria acestor tabuuri este raportată la diferite situații de viață (boală, defecte omenești, forme de handicap fizic sau psihic, moarte etc). Pentru a evita stârnirea unor emoții negative foarte puternice sau adresările ofensatoare, vorbitorii au creat eufemisme frazeologice prin care vorbirea este „îmbrăcată” într-o haină frumoasă, fără a fi distruse semnificațiile de bază ale mesajului transmis. Construcțiile de acest tip au o putere de sugestie mult mai mare față de cele din prima categorie, în special expresiile care conțin repere onomastice, întrucât numele proprii imprimă construcțiilor respective anumite direcții semantice.

Moartea

Încetarea din viață poate fi transpusă în discursul vorbitorilor prin intermediul structurilor fixe cu nume proprii „a-l lua Sfântul Arhanghel”, „a se odihni întru Domnul”, „a merge la Dumnezeu”, „a-i plăti Dumnezeu vămile”, a-l strânge Dumnezeu de pe pământ”, „a se muta la Hristos”, „a-l vizita Doamna-cu-coasa/doamna Moarte”, „a-l chema Tatăl la El”, „a i se face Sfintele Masle” etc., evitându-se astfel lexemele *moarte* sau *deces*, care ar putea afecta în sens negativ trăirile apropiaților/ cunoscuților celor „repașați”. Vorbitorii inspirați de textele mitologice au inventat eufemismele frazeologice „luntrea lui Caron” (personaj fabulos, care avea menirea de a transporta sufletele morților cu o barcă spre Infern), „a ajunge pe câmpiile Elizee” (locul unde dreptii se odihnesc după moarte), „a-l înghiți Behemont/Tartarul” (Behemont denumindu-l pe monstrul din Apele Morții, care înghite sufletele călătorilor spre lumea de dincolo, Tartarul fiind corespondentul mitologic al iadului din cultul creștin), „a ajunge în brațele lui Morfeu”⁷, „a cina cu Pluto” (zeul comorilor subterane), „a trece apa Styxului” (râu care traversează Infernul) sau „(a-l ajunge) blestemul lui Tutankamon” (faraon egiptean, a cărui moarte s-a produs în împrejurări ciudate) pentru a exprima aceeași noțiune. Despre o persoană aflată în ultimele clipe ale vieții se poate spune că „va sta degrabă în Mausoleu”⁸ sau că „aude chemarea lui Dumnezeu”. Locuitorii din București înțeleg prin expresia eufemistică „a fi dus la Bellu” [Zafiu, 1998: 11] că persoana respectivă a decedat, Bellu denumind un vechi cimitir din oraș, iar în Baia Mare vorbitorii utilizează structura fixă cu nume propriu „a ajunge pe/la Horea”, pentru a reda sucombarea.

Boala

Procesele patologice care afectează funcționarea normală a organismului uman au primit denumiri după numele oamenilor de știință care le-au descoperit sau după țara în care au fost identificate pentru prima dată. Acestea nu pot fi considerate unități frazeologice, dar pot fi incluse în categoria eufemismelor de tip sintagmatic, în structura cărora se regăsesc repere onomastice, pentru că definesc, prin substituție, noțiuni neplăcute, care stârnesc groaza. Îmbinările de cuvinte create sunt acceptate mai ușor de participanții la comunicare: *boala lui Addison* (diabet), *boala lui Bazedov* (gușă exoftalmică), *Sindromul Ierusalim* (trăiri obsesive cu tematică religioasă), *Sindromul Maine* (agitarea mâinilor în aer, strigături cauzate de un zgomot neașteptat; frică exagerată) *Sindromul Paris* (formă severă de șoc cultural), *Sindromul Stockholm* (empatia victimei pentru răpitorul său). Denumirile altor afecțiuni au avut ca sursă de

⁷ Făcând referire la reperul onomastic Morfeu (zeu al viselor și al somnului în mitologia greacă), I. Berg este de părere că expresia înseamnă „a te lăsa pradă somnului și viselor” [1996: 180], unitatea frazeologică fiind utilizată uneori și cu sensul „a cădea în somnul veșnic, a muri”.

⁸ În lucrarea deja menționată, Oxana Chira enumeră și explică mai multe tipuri de eufemisme care înlocuiesc aspecte din viața cotidiană și din diverse domenii de activitate, pe care vorbitorii le percep într-un mod negativ.

inspirație diverse creații literare, scopul fiind acela de a diminua impactul psihologic asupra interlocutorilor: *Sindromul Alice în țara minunilor* (percepția distorsionată a mărimii obiectelor), *Sindromul Diogene* (neglijare de sine dusă la extrem), *Complexul lui Oedip* (rivalitate față de părintele de același sex), *Sindromul Munchausen* (dependența pacientului de spitalizare; ipohondrie), *Sindromul Stendhal* (amețelă, halucinație, leșin la vederea unor opere de artă) etc. Despre un bolnav care suferă de o afecțiune psihică se spune că „e bun de dus la Sighet/Socola”⁹ (nebun) sau că „i-a luat Dumnezeu mințile”.

Defecte omenești

Imperfecțiunile morale ale oamenilor au stârnit interesul vorbitorilor, aceștia imaginând combinații de cuvinte exteme de sugestive pentru a surprinde într-un mod adecvat astfel de manifestări/comportamente. Naivitatea și prostia pot fi relevate prin inserarea în actul discursiv a structurilor fixe cu nume proprii cu caracter eufemistic: „a veni cu pluta pe Bistrița” (a fi naiv sau prost), „a nimeri ca Ieremia/Ivan/Stan cu oiștea-n gard” (a spune/face prostii), „a fi un Încurcă-lume” (tântălău) sau a sintagmelor: „Familia Bundy” (grup de proști), „tufă de Veneția” (idiot/prost) etc. Pe lângă faptul că atenuează duritatea exprimării, unele dintre aceste unități frazeologice aduc în prim-plan povești cu tâlc, stârnind hazul și diminuând efectul negativ asupra receptorului. Expresia „a pricepe ca ciomagul/toiagul lui moș Neagu” (a nu înțelege nimic, a fi prost), constituită de la o veche zicală românească [vezi Vidrașcu 2001], s-a format pe baza unei comparații al cărei nucleu semantic este reprezentat de substantivul *ciomag/toiag*¹⁰. Lexemul este pus în relație cu noțiunea de „înțelegere” (cu toate sinonimele acesteia: comprehensiune, cunoaștere, percepere, pricepere, rațiune etc.), sugerată de verbul „a pricepe”, dar și cu substantivul „moș”, construcția fiind întregită de reperul onomastic „Neagu”. În orice comunitate există bătrâni, eficiența comunicării cu unii dintre ei fiind îngreunată din cauza degradării diferitelor simțuri (auz, văz ș. a.), de care aceștia suferă. Creativitatea și imaginația vorbitorilor de a exprima într-un mod plastic mesajul dorit sunt extrem de bine reliefate, credem noi, prin intermediul celor doi termeni aleși (*Neagu* și *ciomag/toiag*), între care există, în planul fonetic, o apropiere. Așadar, fiecare dintre elementele structurii fixe obținute are un rol bine determinat în realizarea sensului, dar și a caracterului eufemistic al expresiei. Ideea poate fi sugerată și de frazeologismul „altă Stancă, leică vorbă” [Ilinca, 2016: 305].

Fățărnicia și trădarea au pătat/distrus relațiile dintre oameni încă din cele mai vechi timpuri, fiind relevate de vorbitori prin sintagmele „fețele lui Ianus”, „sărutul lui Iuda” (cu varianta „arginții lui Iuda”) sau „scrisoarea lui Belerofon”¹¹. O expresie celebră, rămasă în memoria colectivă ca simbol al trădării, este interogația „și tu, Brutus?”, atribuită de Suetonius¹² lui Cezar. Se presupune că înainte de a fi asasinat, Cezar l-ar fi observat printre trădători pe fiul său și ar fi strigat „Kái s' y, téknon” (în limba greacă „Și tu, copilul meu?”).

⁹ Sighetu Marmăției și Socola sunt două localități care au spitale specializate în tratarea diferitelor afecțiuni psihice.

¹⁰ Toiagul este un „băț lung și drept de care se sprijină cineva la mers sau de care se servește pentru a se apăra.

♦ Fig. Sprijin, ajutor, reazem. ♦ Lovitură dată cu toiagul (1). 2. Un fel de baston purtat ca semn distinctiv sau ca simbol al unei demnități sau autorități.V. baston, bătă, ciomag” [DEX online].

¹¹ Conform mitologiei grecești, Belerofon a fost eroul din Corint care a ucis Himera. Ajuns la curtea regelui Tirintului, eroul este acuzat de soția acestuia că ar fi încercat să o siluiască. Potrivit unei tradiții din Tirint, gazda nu-și putea ucide oaspeții, așa că Proetus îl trimite pe Belerofon cu o scrisoare la socrul său, regele Iobates din Licia, în care îi cere să-lucidă pe aducătorul scrisorii. Dar Iobates ajunge să-l îndrăgească pe Belefon și nu are curajul de a-l ucide, așa că îi poruncește eroului să omoare monstrul. Scrisoarea devine astfel obiectul și simbolul trădării, ajungând sursa de creare a expresiei „Scrisoarea lui Belerofon”.

¹² Suetonius, considerat un important istoric roman, a scris despre viața celor 12 împărați romani în lucrarea intitulată *Caesarum XII. vitae* printre care se află și Iuliu Caesar.

Cu toate că numele fiului adoptiv al liderului militar roman nu apare printre cuvintele rostite atunci, pentru potențarea expresivității și accentuarea dramatismului situației, vorbitorii/urmașii le-au tradus și le-au utilizat sub forma expresiei „și tu, Brutus?”¹³.

Lenea, ca stare de inactivitate generatoare de boli și suferințe, atât de bine evidențiată artistic de Creangă în *Povestea unui om leneș*, este transpusă în discursul vorbitorilor prin eufemismele frazeologice „a avea boala lui Calache”, „a sta lemn Tănase” și „a da afară muștele din Cișmigiu” [Volceanov, 1998: 77], iar structurile fixe cu nume proprii „poveștile Șeherezadei”, „a îndruga ca de Joia Mare” [Ilinca, 2016: 257], „a o întoarce ca la Ploiești” și „a o da în SF-uri” devin în unele situații comunicative corespondente ale minciunii. Eufemismul polilexical „a avea gură de Târgoviște” cu cele două accepțiuni: „a minți/a induce în eroare/a spune un neadevăr” și „a prevesti o catastrofă/a avea gura spurcată/a blestema”, cunoscută de vorbitorii din sudul țării, s-a creat în urma unor evenimente tragice petrecute în anul 1821, în timpul domniei lui Alexandru Șuțu. Făcându-le o nedreptate oamenilor din Târgoviște, aceștia au plecat la București pentru a-i cere domnitorului să le rezolve problema. Neprimind un răspuns favorabil, târgoveții, ajunși în capitală, l-au blestemat să moară. Alexandru Șuțu a decedat în acel an și, se spune că soția lui speriată, dar hotărâtă să le arate oamenilor că s-au înșelat, ar fi pus cadavrul într-un jilț la fereastră, ca lumea să creadă că e viu. În memoria colectivă a rămas totuși expresia „a avea gură de Târgoviște” adresată atât celor care blestemau și li se împlinea blestemul, cât și celor care spuneau minciuni¹⁴.

Vicii

Beția s-a fost convertit în activitatea discursivă sub formă unor expresii cu valoare de eufemisme de tipul: „amicul lui Bachus”, „a umbla în Dorohoi”¹⁵ sau „a se întâlni cu Sfânta Paraschiva”. Sub titlul *Amicul lui Bachus nu a scăpat vigilenței polițiștilor*¹⁶, într-un ziar din Tecuci este prezentat un eveniment rutier care îi are protagoniști pe câțiva polițiști și un individ beat, care conducea o mașină. Acest viciu poate fi exprimat, în vorbire, și prin intermediul construcției „a fi în viile Domnului” (a fi beat), deoarece „deși această calitate este una destul de defavorabilă, în frazeologismul examinat, ea are, datorită ironiei, o nuanță mai atenuată” [Popușoi, 2014: 386].

Alte categorii

În clasa eufemismelor frazeologice a căror sursă de constituire o reprezintă tabuurile adecvării (referitoare la diferite aspecte de viață) pot fi asimilate structurile fixe cu nume proprii care fac referire fie la teritoriul în care se săvârșesc fapte condamnate de orânduile sociale: „satul lui Cremene”, „țara lui Papuc”, „Sodoma și Gomora”, fie la locul unde cei vinovați de diferite infracțiuni își ispășesc pedeapsa: „a ajunge la hârdăul lui Petrache”¹⁷, „a duce la Beciul Domnesc”, a da la Maica Precista”¹⁸, sau „a fi bun de dus la

¹³ <https://istoriiregasite.wordpress.com>

¹⁴ jurnalul.ro/special-jurnalul/reportaje/blestem

¹⁵ Cătălina Mărănduc [2010: 491] este de părere că expresia este utilizată în regiunea Moldovei cu sensul de „a fi beat”.

¹⁶ <https://ziarultecucean.wordpress.com>

¹⁷ Rodica Zafiu [2006] realizează o analiză a evoluției termenului *închisoare*, din perspectivă etimologică, istorică și lingvistică.

¹⁸ Frazeologismul este explicat în diferite dicționare de expresii sau de argou cu sensul „a duce la închisoare” [vezi Volceanov 2006: 81]. În limbajul deținuților, circulă și variantele „Maria Tereza” și „Vila Albă / Roz” cu sensul de „pușcărie” [Țânțăș, 2007: 69, 117], construcțiile putând fi considerate eufemisme datorită modului pozitiv în care prezintă realitatea prin intermediul limbajului.

Gherla/Mărcuța”. Vorbitorii evită să pronunțe cuvintele *închisoare*, *gheton*, *spital de nebuni* pentru a nu brusca prin limbaj interlocutorii. De asemenea, din categoria momentelor mai puțin plăcute din existența vorbitorilor fac parte și pedepsele – suferințe fizice sau morale materializate sub forma unor sancțiuni aplicate pentru săvârșirea unor greșeli – clasa eufemismelor îmbogățindu-se cu trei unități frazeologice interesante: „a arăta cuiva Bacăul” (a amenința cu bătaia) [Mărânduc, 2010: 52], „a pofți la Bălan” (a aplica o pedeapsă fizică) [Caracostea, 1942: 298] și „te fură Sfântul Ilie!” (o să mănânci bătaiel) [Pop, 2014: 162].

Perioadele nefaste din istoria poporului român s-au convertit în sintagme cu valoare eufemistică de forma: „Epoca de Aur” (perioadă de mari realizări, din timpul regimului comunist), „vremea lui Papură-vodă” (perioadă istorică marcată de sărăcie cruntă), „vremea lui Pazvante-Chiorul” (ani de instabilitate socială și politică), „vremea Tiranului” (epocă de tristă amintire), iar intervalele de timp din viața oamenilor marcate de greutate/suferințe fizice atroce au fost transformate, prin intermediul limbajului, în eufemisme frazeologice „(a avea) viața lui Aldo Moro”, „viața lui Berilă”, „suferințele lui Iov”, „durerile Hecubei”, „muncile lui Sisif”.

2.3. Tabuul decenței

Tabuul generat de decență necesită substituirea unor părți/funcții ale corpului omenesc prin îmbinări lexicale eufemistice stabile sau ocazionale. Făcând apel la definiția conform căreia „on appelle *euphémisme* toute manière atténuée ou adoucie d’exprimer certains faits ou certaines idées dont la crudité peut blesser” [Dubois *et alii*: 2002: 244], identificăm în această categorie de frazeologisme construcțiile „a lua Ciuleandra la bătaie”¹⁹ (argotic: a deflora o tânără; a iniția o fată în arta erotismului / iubirii), „vecinul Costică” (veceu) [Volceanov, 1998: 279], „a naviga în strâmtoarea Dardanele” (a întreține relații sexuale) [Volceanov, 2006: 173], „a sta pe tron(ul) (lui David)” (a sta pe veceu/a defeca), „a o ierta Dumnezeu de păcat” (se spune despre o femeie care nu mai are menstruație) [Ilincan, 2016: 203], „clopotele Ierusalimului” (sâni foarte mari) [Chira, 2016: 36].

Paleta domeniilor de activitate în care este necesară construirea unor discursuri cu valoare eufemistică este largă și diversă. În domeniul religios, sunt create unități lexicale și frazeologice pentru menajarea sentimentelor și trăirilor atât ale receptorului, cât și ale emițătorului, în situații tragice de viață (deces, boală). În plan social, vorbitorii utilizează astfel de fapte de limbă pentru a da o notă de ironică/umoristică defectelor și vicilor personale, dar și ale interlocutorilor. În politică, eufemismele au rolul de a camufla aspecte negative ale realității în scopul manipulării destinatarului, în timp ce, în domeniul economic, acestea servesc la menținerea și îmbunătățirea relațiilor de afaceri, prevenind, în anumite circumstanțe, reacțiile negative ale colaboratorilor/investitorilor.

¹⁹ Sensul expresiei argotice s-a constituit în jurul reperului onomastic, întrucât „Ciuleandra reproduce, în termeni expliți, o stare cognitivă și motivațional afectivă specifică fetelor virgine, de vârstă premaritală, având, din acest punct de vedere, o puternică semnificație inițiativă, manifestată sub formă de rit și ritual dans și horă – , în decorul campestru, exploziv al vegetației, din care se detașează vitalitatea debordantă a ciulinilor, sub semnul solstițiului de vară. Din punct de vedere etimologic, denumirea Ciuleandra este un cuvânt compus și complex totodată, a cărui rădăcină este cuvântul ciulin. Mitul Ciuleandra a evoluat odată cu antropogeneza și devenirea socio-istorică a poporului român; prin fenomenul de aculturație succesivă, a cunoscut transgresări de ordin axiologic, semantic și denominativ; ca variante denominative, cea mai cunoscută, ajunsă la noi, este Sânziana sau Drăgaica” [Bratu, 2004: fără nr. p.].

3. Concluzii

Eufemismelor frazeologice care au în structura lor repere onomastice includ toate cele trei tipuri de acte de limbaj: actul locuționar, ilocuționar și cel perlocuționar²⁰. Categoria actelor locuționare este marcată, în plan discursiv, de crearea unor construcții stabile de cuvinte cu o configurația specifică (de cel puțin două unități lexicale) și de o anumită simetrie fonetică a elementelor constituente (vezi „a pricepe ca ciomagul/toiagul lui moș Neagu” și „vecinul Costică”). Dimensiunea ilocuționară are în vedere substituirea conștientă a unor cuvinte sau îmbinări lexicale prin eufemisme frazeologice („a-l strânge Dumnezeu de pe pământ” pentru „a muri”) sau înlocuirea unor elemente din structura expresiilor cu alte lexeme cu scopul de a le multiplica valențele semantice („a sta lemn Tănase” (a lenevi)/„a umbla teleleu Tănase” (a vagabonda)/„a sta Buzău” (a se bosumfla)). Componenta perlocuționară a vorbirii se manifestă prin influența benefică pe care utilizarea eufemismelor polilexicale o are asupra celorlalți participanți la comunicare („a ajunge pe câmpiile Elizee”, „a înota în strâmtoarea Dardanele”).

Așadar, eufemismele frazeologice care conțin repere onomastice formează o entitate distinctă de elemente lingvistice care completează golurile din sistemul limbii, apariția și utilizarea lor fiind dictate de necesitățile de comunicare.

BIBLIOGRAFIE

- Austin, 2005: J.L. Austin, *Cum să faci lucruri cu vorbe*, Sorana Corneanu (trad.), Pitești, Editura Paralela 45.
- Berg, 1996: I. Berg, *Dicționar de cuvinte, expresii și citate celebre*, București, Editura Saeculum I.O., Vestala.
- Bratu, 2004: Ion Bratu, „Ciuleandra – o strămoasă îndepărtată a Drăgaicei”, în „Satul Natal”, nr. 13, disponibil la adresa: pe www.viitor.3x.ro/nr13/frameset.php?target
- Caracostea, 1942: D. Caracostea, *Expresivitatea limbii române*, București, Fundația Regală pentru Literatură și Artă.
- Chira, 2016: Oxana Chira, *Eufemismele în limbajul actual: particularități structural, semantic și de utilizare*, disponibil la adresa: http://www.cnaa.md/files/theses/2016/50180/oxana_chira_thesis.pdf
- Dubois et alii, 1994: Jean Dubois, Mathée Giacomo, Louis Guespin, Christiane Marcellesi, Jean-Baptiste Marcellesi, Jean-Pierre Mével, *Dictionnaire de linguistique*, Paris, Librairie Larousse.
- Dumistrăcel, 2006: Stelian Dumistrăcel, *Limbajul publicistic românesc din perspectiva stilurilor funcționale*, Iași, Institutul European.
- Felecan, 2013: Oliviu Felecan, *Un excurs onomastic în spațiul public românesc actual*. Cluj-Napoca, Mega Argonaut.
- Freud, 1991: Sigmund Freud, *Totem și tabu*, în *Opere I*. București, Editura Științifică.
- Ioniță, 1999: C. Vasile Ioniță, „Termeni eufemistici pe baza ALR -1. Supliment”, în „Dacoromania”, Serie nouă, III-IV, Cluj-Napoca, p. 57- 65.
- Ilinca, 2016: Vasile Ilincan, *Dicționar de expresii românești în contexte*, [DERC], vol.al II-lea, Cluj-Napoca, Editura Presa Universitară Clujeană.
- Ivanov, 2014: Constantin Ivanov, „Eufemizarea cuvântului *diavol* în limba română”, în „Philologia”, LVI, nr. 5-6, p. 89- 93.

²⁰ J. L. Austin [2005: 95-107] clasifică actele de limbaj în acte locutorii/locuționare (construirea și pronunțarea unor fraze, unități frazeologice corecte din punct de vedere gramatical), acte ilocutorii/ilocuționare (atribuirea unei valori de acțiune vorbirii (amenințare, declarație, promisiune, rugăminte etc.), adică înzestrarea cu un anumit sens a îmbinărilor lexicale fixe/ocasionale construite) și acte perlocuționare/perlocutorii (efectul produs asupra receptorului, prin comunicarea/rostirea enunțului sau a formulei prestabilite).

- Mărânduc, 2010: Cătălina Mărânduc, *Dicționar de expresii, locuțiuni și sintagme ale limbii române*, [DELS], București, Editura Corint.
- Pop, 2014: Andeea-Nora Pop, „Imaginea îngerului în frazeologia românească și spaniolă”, în „Dacoromania”, XIX, nr.2, Cluj-Napoca, p. 153-164.
- Popușoi, 2014: Carolina Popușoi, „Expresii românești construite cu elemente legate de valorile creștine și noncreștine”, în vol. *Limba română: diacronie și sincronie în studiul limbii române. Actele celui de-al 13-lea Colocviu Internațional de Lingvistică*, București, Editura Universității, disponibil la adresa: www.diacronia.ro/indexing/details/V1174/pdf
- Salma Cazacu, 2000: Tatiana Salma Cazacu, *Strategeme comunicaționale și manipularea*, Iași, Editura Polirom.
- Țânțaș, 2007: Horea Viorel Țânțaș, *Dicționar de pușcărie*, Cluj-Napoca, Editura Napoca Star.
- Ullmann, 1962: St. Ullmann, *Semantics: an introduction to the science of meaning*, Oxford, Basil Blackwell.
- Vidrașcu, 2001: Anatol Vidrașcu, *Dicționar de proverbe și zicători românești*, București, Editura Litera Internațional.
- Vodița, 2012: D.E. Vodița, „Unități frazeologice în argoul din mediul detenției”, în „Argotica”, Universitatea din Craiova, Facultatea de Litere, nr. 1, p. 204-214.
- Volceanov, 1998: Ana Volceanov, George Volceanov, *Dicționar de argou și expresii familiare ale limbii române*, București, Editura Livpress.
- Volceanov, 2006: George Volceanov, *Dicționar de argou al limbii române*, București, Editura Niculescu.
- Wardhaugh, 2000: Ronald Wardhaugh, *An Introduction to Sociolinguistics* (Third edition), Oxford, Blackwell Publishers Ltd.
- Zafiu, 2006: Rodica Zafiu, „Păcatele limbii: Închisoare”, în „România Literară”, nr. 38, disponibil la adresa: <http://www.romlit.ro/inchisoare.pdf>
- Zafiu, 2007: Rodica Zafiu, *Limbaj și politică*, București, Editura Universității din București.
- Zvirind Necula, 2012: Ramona-Maria Zvirind Necula, „Actele de limbaj expresive din perspectiva principiului pragmatic al politeții”, în *Limba română: direcții actuale în cercetarea lingvistică. Actele celui de-al 11-lea Colocviu Internațional al Departamentului de Lingvistică*, II, București, Editura Universității din București, p. 339-347.

Sitografie:

- <https://istoriiregasite.wordpress.com>
<https://jurnalul.ro/special-jurnalul/reportaje/blestem>
<https://ziarulteucean.wordpress.com>
<https://dex.online>